

# Etika ir teisės filosofija

## ASMENS TAPATUMAS\*

Alphonso Lingis

Pennsylvania State University  
240 Sparks  
University Park, PA 16802  
USA

*Pasakymas „žmogaus orumas“ tarytum teigia tam tikrą žmogaus viršenybę, palyginti su kitomis gyvūnų rūšimis, ir yra biologiškai nepagrįstas ir ekologiškai įtartinas. Kitas panašus pakilus pasakymas „žmogaus asmens orumas“ sugrąžina filosofus prie Kanto, orumo, kaip tikslo paties savaime, sąvoką priskyrusio kiekvienam asmeniui. Tačiau ar galima kalbėti apie orumą kaip savybę, kurią vieni turi, o kiti – ne? Ar nereikėtų orumo suprasti laipsniškai? Ar asmeniu netampama palaipsniui? Pasak Bernardo Williamso, „asmens kategorija, kada ir moralės filosofijoje apie ją kalbama labai plačiai, yra prastas etinio mąstymo pagrindas, nes atrodo kaip rūšinė ir klasifikacinė sąvoka, nors žymi beveik vien laipsniškas charakteristikas – atsakomybę, savimonę, gebėjimą reflektuoti ir t. t. Ji verčia mus manyti, kad kalbame apie tam tikrą būtybių klasę ar tipą, kai iš tikrųjų mes ją neapibrėžtai nusakome žmones, pakilusius virš tam tikros padalos skalėje“ (Williams, 1985, p. 114). Kantas atsisako vartoti orumo sąvoką plačia natūralios kalbos prasme, susiaurindamas ją iki tikslo paties savaime. Asmens tapatumo sampratą jis taip pat apriboja žmogiškojo gyvūno racionalumu, kai pastarasis nėra vartojamas jokių praktiniu ar kultūriniu aspektu. Ką galima pasakyti remiantis tokiomis siauromis sąvokomis – tokiais sąvadvimais? Ar nevertėtų atsigręžti į patirties pilnatvę?*

**Aš veiksme.** Sakydami „mūsų gyvenimas“, „gyventi savitą gyvenimą“, turime omenyje kai ką daugiau ir kita nei transcendentalų ego, kuris sujungtų gryną skirtingų mūsų vaidmenų ir veiklų aibę. Gyventi savitą gyvenimą nereikia būti tiesiog biologiniu vienetu, taip pat tai nėra vien egzistencinės ar metafizinės atskirybės išraiška. Mūsų asmenybė turi substanciją ir galią. Argi mūsų asmens tapatumo jausmas

nėra susijęs su veiksmis, kuriuos mes identifikuojame kaip savo? Mūsų savimonės jausmas susitelkia ties tuo, ką darome, ką galime padaryti, ką padarėme. Kai nesiimame jokių iniciatyvų, nieko nedarome, jaučiamės tušti ir anonimiški.

Kaip suprasti veiksmą kaip būtent *mano* (čia ir kitur išryškinta autoriaus – *vert. past.*), tokį, kuriame atrandu savo asmeninio tapatu-

\* Lietuvių kilmės žymaus JAV filosofo pranešimas, skaitytas Lietuvos filosofų draugijos konferencijoje „Tapatybės sklaida ir ribos“, vykusioje 2001 m. balandžio 27–28 d. Vilniuje. Vertė **Vygandas Aleksandravičius**.

mo prasmę? Merleau-Ponty tai vadina maksimalios koncentracijos, susitelkimo ir integralumo momentu. Jis cituoja Antoine'o de Saint-Exupery naktinio skrydžio aprašymą: tada visiškai atsiduodama užduočiai, įsitempia visos juslės, mintis susivienija su kūnu, nelieka jokių pašalinių užsiėmimų. Saint-Exupery aprašo tai ne tik kaip maksimalaus susitelkimo, bet ir aukščiausio pakilimo momentą. Taip pat tai jausmas, kad tikrai esi, jausmas, kurio nepatirsi kasdienybėje. Ar mūsų buvimo kažkuo – asmenybe – jausmas yra būtent šis pilnatvės jausmas? Ar asmeninis vientisumas reiškia visų fizinių ir protinių funkcijų vientisumą? Tokie veiksmai nepanaikina kūniško mūsų gyvenimo anonimiškumo, jais nesibaigia mumyse vykstanti percepcija, prisitaikymas prie aplinkos, poveikis jai. Pasak Merleau-Ponty, jie veikiau iškyla kaip figūros reljefe. Judesių ir percepcijų sistema tampa atskiru dariniu, užsidauro, sustiprėja. Anonimiška kūno kvėpavimo ir kraujotakos sistemų veikla, jo jautrumas aplinkai, atmosferai, slėgiui nukreipiami atlikti uždaviniai, tampa jo dėmeniu.

Ar tai nepadedą suprasti, kodėl taip žavimės asmenimis, kurie atlieka žygius, sprendžia sudėtingus uždavinius, ir kodėl mes juos su šiais uždaviniais tapatiname? Ji yra Paryžiaus operos primabalerina. Jis – nepranokstamas sklandytojas ar puikus chirurgas. Nors jų žinios ir įgūdžiai priklauso neasmeniškam mokslui, jų asmeninis tapatumas mums atrodo daug stipresnis nei juvelyrinės parduotuvės parduotuvės, su kuria plepame apie jos pomėgius ar lūkesčius belūkuriuodami eilėje. Tačiau nuomonė apie ją pasikeičia, kai sužinome, jog per atostogas ji irklavo Rio Solimoės upe nuo ištakų Peru Anduose iki Manauso, kur upė pasiekia Amazonę.

Mūsų gali būti ne tik veiksmai, bet ir aistros. Kai sakome, jog mylime, turime omenyje

tai, kad mylimasis ar mylimoji uždega visus mūsų jausmus, užgožia visus darbus, verčia nuolat, be paliovos jį ar ją garbinti ir gerbti. Taip pat mus gali užklupti paralyžiuojantis sielvaratas, kuris apniaukia mintis ir užgula širdį, nustelbia prisiminimus, užtemdo viltis ir lūkesčius, ir mūsų gyvenime lieka vien tuštuma.

**Momentinis tapatumas.** Mano veiksmai yra praeinantys ir nutrūkstantys. Taip pat epizodiškas ir trumpalaikis yra ir mano asmeninio tapatumo jausmas. Laidotuvėse, sako Merleau-Ponty, aš sutelkiu dėmesį į karštą, mintis ir jausmus – į velionį, mano kūnas atsiduoda gailėsčio jausmui. Tačiau kūniškumo pakraščiuose mano jausmas atsiveria vasaros saulei, orui, pripildytam ką tik nupjautos žolės kvapų, paukštelių melodijoms. Jis toliau palaiko ir atkartoja juslines gamtinio pasaulio gaidas ir horizontus. Po naktinio skrydžio lakūnas grįžta pas bičiulius, prisėda prie bendro vakarienės ar kortų žaidimo stalo, klausosi jų pasakojimų ir pokštų, kartu su mechaniku ir virėju ilsisi ant suolo ant atstojančio rąsto.

Asmeninio tapatumo struktūrą Merleau-Ponty aprašo kaip figūrą, iškylančią virš anonimiškų jauslumo operacijų ir judesių, kuriais palaikoma individo sąveika su aplinka ir jos lygiais. Tai, ką jis vadina „anonimiškumu“, yra daliniai, periferiniai dalykai. Asmeninio tapatumo momentas yra intencionalus lankas, sutelkiantis individo percepcijas, intencijas ir emocijas, maksimaliai suaktyvinantis įgūdžius.

Merleau-Ponty nekalba apie drąsą ir pavojų, susijusius su tokiais momentais. Tačiau ar ne tokių momentų pavojingumas daro juos trumpalaikius? Ar nėra tokie visiškos mobilizacijos momentai metas, kai viskuo rizikuojama? Jei visiškai atsiduotume laidotuvių sielvartau, nesugebėtume toliau gyventi. Tokių as-

mens tapatumo momentų išsisklaidymą Merleau-Ponty aprašo kaip atsipalaidavimą ir grįžimą į anonimišką, sensomotorinį gamtinio kūno funkcionavimą. Martinas Heideggeris čia pabrėžia baimės svarbą.

Heideggeris parodo, kad integruojant mūsų galias, įgūdžius, percepciją, supratimą ir sprendimus, dabartyje sutelkiama praeitis ir ateitis. Kiekvienas įgūdis yra mumyse kylančių galių ir jų krypties santalka. Konkrečiame veiksmo susitelkia nuo pat gimimo turimų ir puoselėjamų gebėjimų jėga ir kryptis. Kad galėtume skirti visą jautrumą, supratimą ir valią konkrečiam dabarties veiksmui, reikia aiškiai suvokti veiksmo kontekstą, tikslą ir padarinius. Aiškus numatymas galimas tik išdėstant veiksmą savo ateities perspektyvoje, matant, kas galima ir kas nepasiekiamo, neįmanomybę nukeliant iki pat mirties ribos. „Padaryk tai! Padaryk taip, tarsi nuo to priklausytų visas tavo gyvenimas!“ – sakome balerinai, pasiryžusiai tapti pagrindinio vaidmens atlikėja. „Atlik taip, tarsi tai nulemtų tavo gyvenimą!“ – mąsto chirurgas eidamas į operacinę.

Grįžimas iš šios visiško susitelkimo, kūniško pasiryžimo būsenos nėra paprastas, natūralus atsipalaidavimas, perėjimas į inertišką kūno veiklos anonimiškumą. Užuoat kūrę projektus, darome tai, kas turi būti daroma, atliekame pareigas. Užuoat kruopščiai planavę, tiesiog vykdome, kas pasakyta. Užuoat labai skatinę savo galias, einame žmonėms įprastu keliu. Tradicinį dalykų vertinimą ir apibrėžimą to, ką reikia daryti, perimame iš kitų. Tai nėra nurodymai, kurie būtų skirti tiesiogiai mums; jie skirti kiekvienam; mes savo ruožtu perduodame šiuos apibrėžimus kitiems. Kitiems perduodame ir mūsų jau perimtus veiksmus, judesius, gestus. Todėl mūsų suvokimai, siekiai, veiksmai mums pasirodo ne kaip vienietiniai įvykiai ar išskirtinės visiškai sutelkto gyveni-

mo figūros, nepermatomos ateinančios mirties sienos akivaizdoje. Jie pasirodo kaip iš kitų perimti ir dar kitiems perduodami percepcijos ir veiksmo modeliai, gyvenimo substancijos bangos, ateinančios iš neatmenamos praeities ir nusitęsiančios į neapibrėžtą ateitį.

Būtų lengviau, jei konkrečiam veiksmui nesiektume sutelkti visų savo psichinių ir protinių galių. Dirbdami įprastai, kaip visi, atrandame tam tikrą paguodą. Bėgant metams pajuntame silpstančius raumenis, atminties spragas, protą temdančius artėjančios mirties šešėlius. Pasitenkinimą gyvenimo tėkme ima teikti kasdieniai darbai, tai, kad gyvenimas vyksta, kad daroma tai, kas turi būti padaryta, kad viskas vyksta taip pat kaip jaunystėje, kai ką tik pradėjome dirbti. Taip iš galvos išmeta ma senatvės ir mirties baimė.

**Pilnatvė ir asmeninis tapatumas.** Asmeninio tapatumo struktūrą Merleau-Ponty aprašo kaip figūrą, kuri išskyla anonimiškų juslumo ir judėjimo operacijų pagrindu ir palaiko individą sąveikoje su aplinka įvairiais jos lygiais. Heideggeris radikalizuoja šią pilnatvę. Kiekvienas ryžtingas veiksmas sutelkia praeitį, visas nuo pat gimimo turimas galias ir meta jas į individualios ateities galimybes. Kiekvienas ryžtingas veiksmas yra tarsi bangos, susiejiančios individo praeitį ir ateitį, ketera. Tačiau nepanašu, kad tokia geštaltinė pilnatvės samprata būtų tikslus mūsų asmeninio tapatumo apibūdinimas. Skridamas virš naktinės Sacharos, Saint-Exupery pasitelkia ne visas, bet tik tam tikras, labai tikslas ir konkrečias savo kūno galias. Skrydis neatėmė visų juslumo ir proto gebėjimų – Saint-Exupery buvo dar ir vienas talentingiausių rašytojų. Skrydis nepareikalavo visų jo percepcijų ir aistrų, juk jis nemažiau aistringai žavėjosi kopomis ir beduinų palapinėmis. Mylimojo netekusi moteris nie-

kada nebus vien tik gedinti našlė, nors ir niekada nepaliautų gedėti mylimojo.

Kita vertus, galima visiškai susitelkti į veiksmą, kuris neteikia jokio asmeninio tapatumo jausmo, o priešingai – nuasmenina. Netiesa, kad funkcijos, kurias mūsų kūnai perima iš vienu ir perduota kitiems, – matymas to, ką reikia matyti, darymas to, ką reikia padaryti, – išskaido mūsų egzistenciją į dalinių ir periferinių sūkurėlių aibę. Ar gali įkaitęs biržos brokeris būti labiau vienišas, kai atlieka savo operacijas? Krintėje skęstančio Titaniko situacijoje apima panika, nuasmenėjama iki kitų siaubo suparalyžiuotų keleivių būsenos; plintant badui, tampa tik vienu iš daugybės pamišusių dėl maisto kūnų. Jaunuolis grįžta su motina tuščiu kalnų keliu. Staiga į kelią iššoka elnias, ir automobilis trenkiasi į medį. Pati smarkiai kraujuodama, motina ištraukia sąmonės netekusį sūnų iš automobilio, nušluosto kuo turi ir velka penkias mylias žemyn iki artimiausios trobelės. Kai nebevaldančiam kojų sūnui vieną dieną vėl grįžta noras gyventi, jis mėgina motinai padėkoti. Tačiau jai šie žodžiai atrodo beprasmiški: ji tik darė tai, ką daro motina.

**Veikiantis „Aš“.** Privalau valdyti savo gyvenimą. Net jei mano savasties jausmas yra susijęs su tuo, ką darau, galiu padaryti ir esu padaręs, „Aš“ vis dar nėra tik paprasta šių veiksmų suma, nors jie sutelkia visą mano percepciją, žinias ir įgūdžius. Argi „Aš“ nėra aktyvus visų šių veiksmų veiksnys?

Lingvistika parodė, kad žodžiu „Aš“ diskurse pažymimas konkretų pareiškimą darantis subjektas. Literatūros kritika išskyrė autorių, pasakojantį „Aš“, įsivaizduojamą „Aš“; lingvistika suvokė žodį „Aš“ kaip tuščią, slankiojantį signifikantą. Argi šios sąvokos neatrodo per siauros mūsų asmeninio tapatumo jausmui išreikšti? „Aš“ yra paraiška, kuria kalbantysis pažymi save. „Aš“ pasirodo performatyviai.

Tačiau „Aš“ pasirodo ne tik diskursyviai. Tai nėra viso labo tik paprastas būdas signalizuoti kitiems psichofiziologinį organizmą, kuris, būdamas arba visiškai integruotas, arba ne, formuluotų įsitikinimą, viltį, jausmą, vertinimą ar nurodymą. „Aš“, tariamas arba kitiems girdint, arba ne, yra užsidedamas antspaudas.

„Aš sakau...“, „Aš darau...“, „Aš esu...“ Kai viena ar kitų akivaizdoje ji taria „Aš“, užsideda šio žodžio antspaudą, ir jis išlieka jos substancijoje. Ji įsipareigoja šiam žodžiui ir kai taria „Aš“ dar kartą, tas kitas „Aš“ atitinka ankstesnįjį ir už jį atsako. Dabartyje tariamas „Aš“ apima ir buvusį „Aš“. Tariant „Aš – vyras...“, įsipareigojama vyriškam elgesiui; saktant „Aš – moteris“, apsisprendžiama moteriškiems darbams. Tardamas „Aš vis dar jaunas“, išlaisvinu savo jėgas iš statusų ir vaidmenų modelių ribojimų.

Tokie pareiškimai nėra tik įsipareigojimo konstatavimas, jie veiksmingai steigia įsipareigojimą. Čia veikia pamatinė galia. Galia, žyminti save tokiais žodžiais, tai galia, kuri pranoksta valandų ir dienų tėkmę ir dabartyje nulemia ateitį. Tik kartą, ištarus širdies gilumoje: „Aš – šokėjas, aš būsiu šokėjas“, šios ir tik šios ištarės dėka atsiveria tapsmo šokėju kelias.

Dabartyje tariamas „Aš“ pasižymi pamatine praeitį ir ateitį nuskaidrinančia nekaltybe. Pasakymas „Aš“ yra pradžia. „Dabar supratau!“, „Aš eisiu!“ Balse, tariančiame „Aš“, glūdi jaunystė ir nuotykis.

**Garbės žodis.** „Dabar supratau!“ „Aš – vis dar jaunas.“ Žodis „Aš“ yra įsipareigojimas gerbti šiuos žodžius. Kilnumas apibūdina vyrą ar moterį, kurie laikosi savo žodžio, nepaisydami savo visuomeninio statuso. Kilnus yra vyras, kuris geras kaip ir jo žodžiai, moteris, kurios žodis yra garantija. Savo žodžiais ji įsipareigoja; ji laikosi savo žodžio, jame laikosi jos

kūnas ir gyvenimas. Jo žodžiai yra jo garbė. Ištarmės „Aš“, „Aš sakau...“, „Aš ketinu...“, „Aš esu...“ – tai pirmieji ir pamatiniai savigarbos būdai.

Savyje įtvirtintas žodis išlieka mūsų jautrumė, nervų sistemoje, biologinių ritmų impulsuose ir tempe. Jis išnyksta iš mūsų sąmonės, prisipildančios naujų žodžių ir scenarijų. Nebūtina kiekvieną rytą, planuojant dienos uždavinius, kartoti apsisprendimą tapti šokėju; į šokių studiją einate tarsi instinktyviai ir jaučiatės neramūs ir suvaržyti, jei kas nors tam sutrukdo.

„Dabar supratau“, „Neturiu supratimo, kaip toliau gyventi“ – šie žodžiai išdėsto aplinkoje kūną ir mus jame. Tariantis „Aš – šokėjas“ ar „Aš – mama“ aptinka savo kūne buvimo šokėju ar motina tikrovę. Tardamas „Aš – šokėjas“, jis skiria savo kūną sunkiam darbui ir treniruotėms, skausmui ir susižeidimams, ilgalaikiams spartietiškiems ribojimams. Tarusi „Aš – mama“, ji atiduoda savo kūną bemiegėms naktims, apnuogina jį ligų, kuriomis serga vaikas, pavojams, atveria didesniam nei jos pačios įkalinimas nerimui, kai sūnus suimamas. Pasakymas sau „Aš – gydytojas“ reiškia kūno įtampą ilgą valandą, nuolatinį buvimą šalia ligonių, sergančių užkrečiamomis, mirtinomis ligomis.

Pasakymas „Aš“ atskiria nuo kitų, nuo minios, institucijos, sistemos. Šiuo žodžiu atsiskiriama nuo jų praeities ir ateities. „Aš manau, kad...“, „Aš ketinu daryti taip...“ Bėgant gyvenimui kažkas mumyse suvokia, kad tam tikri elgesio, kalbėsenos, jausenos būdai yra ne mūsų. Tai nebūtinai kyla iš gyvenimo tęstinumo jausmo; tai gali kilti iš jaunatviškumo, naujumo gyvenime potyrio. Jaunystės savyje jausmas – tai jausmas, kad turime daryti tai, ko nėra nei suaugusiųjų visuomenės vaidmenų modeliuose, nei jaunimo subkultūrose, ko ne-

rasi tame, ko moko įprastinės paradigmos. Pabėgęs iš namų, išmestas iš mokyklos, jaunuolis tranzuoja, atsisako numarinti savyje poetą ir tapti teisininku. Jis supranta imperatyvią būtinybę to, ką *Aš privalau daryti* ir ką *Aš privalau sakyti*.

Ištarmė „Aš“ yra įsipareigojimas. Todėl tai – taip pat galia atsiriboti nuo praeities, jos uždavinių ir prisiimtų įsipareigojimų. „Nieko nemačiau.“ „Buvau girtas.“ „O, tada buvau toks senas. Dabar esu daug jaunesnis.“ Įpareigojantis ištarmės „Aš“ pobūdis taip pat leidžia atsiriboti ir nuo savo ateities. „Neatsakinėsiu, netgi neskaitysiu savo knygos kritikų.“ „Kitą savaitę paliksiu koledžą ir neturiu supratimo, ką veiksiu toliau.“

Tardamas „Aš“, atskiriu save nuo kitų, nuo diskurso su jais. „Aš – šokėjas“, „Aš vis dar jaunas“ – performatyvi šių ištarmių galia, nukreipta į vidų. Tai nėra kitiems pasakojami dalykai. Tas, kuris visiems pasakoja: „Ketinu tapti šokėju“, tarytum siekia jų leidimo ir paramos. Galima suabejoti, ar savo širdyje jis tvirtai apsisprendė. Yra tokių, kurie niekam niekada to nėra pasakę, tačiau slapta siekia šiais žodžiais įtvirtinto įsipareigojimo. „Dabar supratau“, – pratariau diskusijos viduryje ir turiu toliau diskutuoti, kad pagriščiau tai, ką supratęs, paveikčiau tolesnę pokalbio eigą. Tačiau labiau įtikėtina, jog svarbiausia, kad toks supratimas nulems mano minčių ir sprendimų eigą, kai aš paliksiu pokalbio dalyvius. Mano garbės žodis savo prasmę įgyja ne dialektiškai ir nėra visų pirma vartojamas kalbiniame žaidime su kitais.

Kas kviečia ir iškviečia „Aš“? Ką pagerbia garbės žodis? Tai, kas svarbu, skubu, neatidėliotina. Aiškus, išsamus daiktų suvokimas remiasi jų svarbos suvokimu. Jei percepcija suvokia figūrą pagrindo atžvilgiu, ji taip pat tiesiogiai ir universaliai išskiria joje svarbius ir

antraeilius dalykus\*. Daiktų, kokie jie yra, suvokimas – tai jų savaiminės ir jų, kaip aplinkos elementų, svarbos suvokimas. Neatskyrę svarbių ir atsitiktinių bei trivialių dalykų, nesuvoksite, jog tai yra operacinė, mechanikas nepastebės mašinos gedimo, turistas nesupras, kad Johanesburgą supančiose dykvietėse turi namus ir iš ten auginamų daržovių pragyvena milijonas žmonių. Matematikoje, neatskyrus esminių ir išvestinių dalykų, nebūtų galima suprasti specifinio jos lauko, suvokti ją pačią. Matyti sekvojų mišką, saulėlydį atogrąžose, klausytis Bartoko styginių kvarteto, matyti kolibri – reiškia pastebėti tai, kas juose yra svarbu savaime, nes jų svarbos negalima kildinti iš aplinkos, mūsų pačių ar kitų daiktų.

Savaiminės svarbos epifanija – laukinės gamtos didybė, vandenynų prakilnumas, transcendentiška šokio svarba – buvo tai, kas pakvietė pirmą kartą ištarti žodžius: Aš būsiu šokėja! Aš gyvensiu laukinėje gamtoje! Aš būsiu jūrininkas! Regėjimas yra regėjimas to, ką galima padaryti. Daikto matymas apima ir jo ištyrimo galimybių suvokimą. Daikto svarbos suvokimas – tai suvokimas to, kaip reikia su juo apsieiti, kaip keliauti laukinėje aplinkoje, gyventi joje ir jai, kaip reikia vertinti šoki ir kaip šokti. Daikto paties savaime regėjimas – tai regėjimas to, ko tam daiktui reikia. Tai suvokimas, ką reikia saugoti, puoselėti, gelbėti ar taisyti. Sukrėtimas, kurį sukelia laukinės gamtos ir vandenynų svarbos suvokimas, priverčia ištarti žodžius: būsiu miškininkas, būsiu okeanografas!

---

\* Regėdami figūrą fone, įgyjame laisvės jausmą. Tačiau taip yra tik todėl, kad yra centriniai ir šalutiniai dalykai. Negalime tiesiogiai regėti tarpų tarp medžių. Taip dialektinis santykis tarp arbitralaus figūros fone suvokimo ir tikro svarbumo išskyrimo sukuria veikimo galimybę.

Sukrečiantis šokio, vaiko auginimo ar upių valymo nuo teršalų svarbos suvokimas parodo, kas turi būti neatidėliotinai daroma, saugoma, gelbstima ar taisoma, bei tai, kad aš esu čia ir galiu tai padaryti. Būtent tada kilni širdis ištaria garbės žodį; jiems ir sau.

Argi žodžio „Aš“, kaip garbės žodžio, ištartimas nėra tas veiksmas, kuriuo kuriamas ir puoselėjamas asmeninio tapatumo jausmas?

**Charakteris.** Tai, ką vadiname asmeniniu tapatumu, nėra nei tiesiog mūsų atliekami veiksmai, nei motyvacijų kompleksai, atskleidžiantys vidines šių veiksmų priežastis, nei mūsų įsipareigojimai tam, ką mes vertiname. Pasak Bernardo Williamso, asmeniniam tapatumui substanciją suteikia mūsų charakteris. Tačiau ar nėra Bernardo Williamso charakterio sąvoka pernelygsiaura, kai jis ją apibrėžia kaip mūsų ilgalaikę perspektyvą, ilgalaikius projektus ir įsitikinimus?

Iris Murdoch pastebi, kad romanistai, taip pat kasdienė kalba apibūdina asmenis tokiais žodžiais: „žiaurus“, „kaprizingas“, „klastingas“, „atidus“, „dosnus“, „netaktiškas“, „įžūlus“, „pasipūtęs“, „ištižęs“. Bernardas Williamsas tokius žodžius vadina „tankiomis sąvokomis“ (*thick concepts*) ir priešpriešina jas „išretintiems“ (*thin*), arba abstraktiems, etikos terminams: „geras“, „teisus“ ir „teisingas“.

Šios „tankios sąvokos“ turi keletą matmenų: jos kartu yra aprašomosios, faktinės ir vertinamosios. Kiekviena jų žymi tam tikrą individualių veiksmų, iniciatyvų ir projektų sritį bei būdą, kuriuo individas veikia: kokią jėgą panaudoja, kaip šurkščiai ar glebiai tai daro, kaip intensyviai ir mikliai, kaip tiesmukai ar suktai. Veiksma aprašymas kaip „žiaurus“ ar „įžūlaus“, „gracingo“ ar „galantiško“ kartu yra ir jo įvertinimas. Tokie veiksmai taip pat parodo ir individo charakterį: jo nusiteikimus, pagrind-

dines emocines reakcijas, pomėgius, suvoki-  
mą to, kas jam svarbu. „Visų pirma mano su-  
sivertėjimą sukėlė nuostabi vadovo reakcija, –  
rašė John Hersey, – jo žaibiškas atsakas į skaus-  
mo šūksnį, sugebėjimas tarsi iš oro paimti tai,  
kas išgelbėtų susižeidusį berniuką. Tačiau čia  
būta dar kai ko daugiau: veiksmai, kurių jis  
neturėjo kada apsvaistyti, parodė jo gilią, ins-  
tinktyvią meilę gyvenimui, užuojautą, optimiz-  
mą. Tai buvo nuostabu ...“ (Hersey, 1963,  
p. 100–101). Argi slauge tampama ne dėl to,  
jog suvokiama, kad jau polinkiuose ir gebėji-  
muose glūdi reikiamos kompetencijos ir veiks-  
mingumo užuomazgos, kad charakteriui bū-  
dingas rūpestis sužeistaisiais ir silpnaisiais?  
Lėktuvo mechanikas jaučia malonumą ir pa-  
sididžiavimą savo techniniu meistriškumu.

**Savitas charakteris.** Asmeninio tapatumo  
jausmas kyla tariant „Aš“ kaip garbės žodį.  
Mes jaučiame kitų asmeninį tapatumą, ir kiti  
jaučia mūsų asmeninį tapatumą, mums pripa-  
žįstant jų veiksmuose ir charakteriuose ir jiems  
pripažįstant mūsų veiksmuose ir charakteriuo-  
se tuos bruožus, kurie kartu yra aprašantys ir  
vertinantys ir kuriuos mes apibūdinome „tan-  
kiomis sąvokomis“. Tačiau negalime siekti to-  
kių charakterio bruožų kaip vaidingumas, at-  
šiaurumas, orumas ar kilniadvasiškumas. Bū-  
tų lyg absurdiška ir nesmagu juos prisiskirti.

Ar būtų galima išskirti visą klasę teiginių,  
kurių negalima suformuluoti pirmuoju vienas-  
kaitos asmeniu, sau neprieštaraujant? Kai sa-  
kant „Aš esu p“ reiškia „Aš nesu p“? Argi nėra  
pasakymas „Aš įsimylėjau“ tas pat, kas „Ar  
aš įsimylėjau“? Kai kas nors padaro tokią pre-  
dikaciją, priskirdamas sau „buvimą įsimylėju-  
siu“, pats šis sakinytis sukelia jam priešingą.  
Stendhalis kritikavo Voltaire'o kūrybą, saky-  
damas: „Koks kvailas Voltaire'as, įdedantis į  
savo personažų lūpas tokius žodžius: Aš jau-

čiu taip ir taip“. Iš tikrųjų po Stendhalio ro-  
manistai nebeleidžia savo personažams taip  
kalbėti. Nuo tada jausmai aprašomi iš išorės,  
kitų veikėjų ar visąžinio pasakotojo arba pa-  
rodomi kitaip – aprašant veiksmus ar reakci-  
jas. Žodžiai, kuriais personažai apibūdina sa-  
vo jausmus, turi netikrumo, dviprasmiškumo  
formą: „Ar tai yra meilė?“, „Ar aš išdrįsiu?“,  
„Ar tikrai buvau nustebęs?“, „Argi aš taip ža-  
vėjausi Paryžiumi?“ Gali pasirodyti, kad teigi-  
niui „Aš buvau įsimylėjęs“ tokia svyravimų pa-  
letė nėra būdinga. Tačiau, kaip pastebėjo  
Stendhalis, tuo galima suabejoti, nes įmano-  
ma pasakyti: Aš atsimenu, jog jaučiausi taip ir  
taip. „Labai sunku atsiminti, kas mūsų elgesy-  
je buvo *natūralu*; lengviau prisiminti, kas bu-  
vo dirbtina ar paveikta, nes pastanga pradėti  
veiksmą taip pat įsirežia į atmintį.“ (Stendhal,  
1981, p. 267; cf. Elster, 1985, p. 52). Kai tariu:  
„Buvau įsimylėjęs“, argi aš nepripažįstu to, kad  
jau nebemyliu ir kad mano atsidavimas jai bu-  
vo priverstinis?

Ji, būdama graikė, sako, kad visi graikai –  
melagiai. Pats sau prieštaraujantis teiginys tu-  
ri komišką poveikį. Visa teiginių, negalinčių  
būti suformuluotų pirmu vienaskaitos asme-  
niu sau neprieštaraujant, klasė – argi jie nėra  
neišvengiamai absurdiški? Pasakai ką nors, kas  
tau atrodo šmaikštu ir paradoksalu; tačiau tai  
nepagaunama. „Buvau ironiškas.“ Toks pasa-  
kymas jau savaime yra absurdiškas ir atgaline  
tvarka panaikina visą teiginio komiškumą, kurį  
dar galbūt turėjo pirmasis teiginys. Buvimas  
romantiku – tai atsidavimas aistrai, tačiau ne-  
galiau sakyti „Aš esu romantikas“ ir nepasiro-  
dyti kvailiu. Į tai neišvengiamai bus atsakyta  
skeptiška replika. Galiau sakyti, jog esu nekaltas  
– nepadaręs nusikaltimo, kuriuo mane kaltina  
policija. Tačiau jei nekaltumas reiškia at-  
viraširdiškumą ar nežinojimą, sakyti, jog esi ne-  
kaltas, būtų farsas. Pasakymas, jog esi ramus

ar be išankstinio nusistatymo, yra beprasmiškas. Argi nėra tai tas pat kaip, puoselėjant savyje kilnumą, jo netekti?

Yra tokių būsenų, kurių negali neabsurdiškai tvirtinti apie save, nes tai būsenos, kurių negali valingai savyje sukelti. Tai nėra veiksmus nukreipiantys tikslai; tai – šalutiniai padariniai. Argi nėra pasitikėjimas savimi viena iš tų būsenų, kurių negali įgyti intencionaliai ir valingai? Anot Leslie Farber, galiu valios aktu prisiversti valgyti, tačiau negaliu valios aktu pasidaryti alkanas; galiu prisiversti eiti į lovą, tačiau negaliu padaryti save mieguistą; galiu valingai save teigti ir būti bravūriškas, tačiau ne drąsus; galiu pasidaryti nuolankus, bet ne kuklus; pavydėti, bet ne geisti; paguosti, bet ne atjausti; sveikinti, bet ne žavėtis; skaityti, bet ne suprasti; įgyti žinių, bet ne išminties. Galiu prisiversti atsiprašyti, tačiau negaliu valingai sutrikti. Negali valingai parausti. Negali valingai nustebti; negali prisiversti juoktis कुतendamas.

**Orumas.** Šiandien „orumas“ nėra dažnai vartojamas žodis. Kalbame apie žmones, kurie tam tikrose situacijose elgiasi oriai, šaltakraujiškai ir ramiai, kaip to reikalauja formalios ir ceremoningos progos – valstybiniai priėmimai ar laidotuvės. Jie žino kodus. Taip pat kalbame apie orią žmonių elgseną kritinėse situacijose, kai suabejojama jų kompetencija. Inžinierius elgiasi oriai, kai kantriai ir pagarbiai išklauso visą savo darbo kritiką, žinodamas, jog gali į ją atsakyti. Aplinkos apsaugos ministras elgiasi oriai, kai atsistatydina, vyriausybei leidus naftos gavybos kompanijoms pradėti gavybą nacionalinių parkų teritorijose. Slaugė elgiasi oriai, kai įdėmiai klausosi nepagrįstai jai priekaištaujančio paciento ar daktaro. Sunkus merdėjimo išbandymas yra ypatinga galimybė prabilti apie orumą, jį pagerbti. Kai sunki ir

ilga agonija pakeliama be iliuzijų, šviesiai, nekeliant nerealių pretenzijų medikams, pagiežingai neieškant kaltininkų praeityje, mirštama oriai.

Mirštantysis – miršta; jis nesiekia orumo; orumas nėra jo tikslas. Jis neturi jokio tikslo: jam nėra kur eiti. Jis eina, niekur neidamas. Merdėjimas užtrunka; mirštantysis tarsi pakimba laike. Mirštantysis negali taip išplėsti savo laiko lauko, kaip gali gyvybingas žmogus, numatantis, kas bus ateityje, nusibrėžiantis tikslus ir suvokiantis šiapus tų tikslų esančius ir link tų tikslų vedančius kelius, priemones bei iškylančias kliūtis. Mirštantysis nieko nenumato, priekyje jis turi tik nebūties nuojautą. Ši merdėjimo būseną, jo gyvenimo ir aplinkos, kurią jis savo gyvenimu apšviečia, baigtis nėra tai, su kuo jis tiesiogiai susiduria. Ji neturi veidų, paviršių, neturi vietos. Jos negalima išdėstyti laiko momentų sekoje. Paskutinis mirksnis yra priekyje, jo dar nėra, tačiau jis yra neišvengiamas; kiekvienas kitas mirksnis gali būti paskutinis. Mirštantysis tveria laiką be ateities, laiką, kuris nesusijęs su praeitimi ir yra atskirtas nuo jos išteklių. Blaivų tokios dalykų padėties suvokimą mirštantysis išgyvena kantriai. Kantrybė nėra tiesiog pasyvumas, tai kentėjimas, kai nesigriebiama atsipalaidavimo, nekaltinama praeities, kuri jau nebegali pasiūlyti savo galių ir išteklių. Žinodamas, jog atėjo mirties metas, suvokdamas, jog miršta ir laukia to, ko negalima nei numatyti, nei išvengti, surasdamas šioje kantrybėje tokio blaivaus aiškumo galią, mirštantysis nekelia nerealių reikalavimų medikams ir nesiima pagiežingai kaltinti kitų ar savo praeities. Būtent tai sukrečia mus kaip jo orumas. Tačiau toks orumas nėra siekiamas tikslas, o tik šalutinis padarinys.

Gali būti, kad susižavėjimas miršančiojo laikysena, kai, netekęs visų savo galių, apimtas nepaliaujamo skausmo, jis nepraranda oru-

mo, verčia mus suvokti visą mirštančio asmens gyvenimą šio orumo šviesoje. Negalima nepavydinti stebėti tokios mirties, nenorint, kad atėjus laikui mirtume taip pat. Taiskatina mus gyventi oriai.

Mes kalbame apie kitų orumą – tai vienas iš tų dalykų, su kuriuo susidūrę neturime teisės tylėti, – tačiau vengiame kalbėti apie savo pačių orumą. Ar tai nėra dėl to, kad laikyti save oriu, sakyti „Aš – orus“, reikėtų nurodyti bruožą, kuris turėtų išlikti tolesniame mūsų gyvenime, tuo tarpu orumą mes pirmiausia pastebime kaip mirštančiojo bruožą? Orumas šiuo atveju buvo tai, ką išskyrėme kaip neįtikėtiną, nepaaiškinamą, nuostabią savybę, išryškėjusią fizinės griūties, skausmo, protinio bejėgiškumo spazmuose, artėjant lemtingai ir neatšaukiamai baigčiai. Troškimas mirti oriai išskyla mumyse kaip viltis, kurioje susipina mūsų gyvenimą pripildantys silpnumas ir lengvu-

mas, baimė ir tikrovės vengimas, iliuzijos ir fantazijos. Jei oriai mirštančiojo reginys sukelia mumyse troškimą gyventi oriai, ar tai tikrai pavyko, paaiškės tik tada, kai ateis mūsų mirties valanda.

Jei siekis būti oriam pats save paneigia, jei orumas negali būti siekinium, jei jis gali būti tik šalutinis efektas to, ką mes darome, to, kad mes turime mirti ir blaiviai priimti tai, kad papuolame į laiką, kuriame išnyksta bet kokie siekiniai, bet kokia ateitis, – ar tai nereikia, kad orumas yra tik tikslingų darbų, į kuriuos pasineriame, šešėlis? Kitaip tariant, orumo negalima pasiekti intencionaliai ir valingai; jis gali pasirodyti tik kaip antrinis gerai atliekamų darbų padarinys. Argi tai nerodo esminio trūkio pačiame autentiškumo projekte? Autentiškumas nėra tai, ko galima siekti intencionaliai ir valingai, jis negali būti tikslas. Negana to – pagrindinis tikslas.

## LITERATŪRA

1. Williams, B. (1985). *Ethics and the Limits of Philosophy*. Cambridge: Harvard University Press.
2. Hersey, J. (1963). *A Single Pebble*. New York: Knopf.

3. Stendhal (1981). *Oeuvres Intimes*. Paris: Gallimard; cf. Elster J. (1985). *Sour Grapes*. Cambridge: University Press.

*Vertimas įteiktas 2001 10 10*